

Панајотиџ Цакирпалоџлу,

**ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ
ВО ЧЕШКА**

АПСТРАКТ

Трудот претставува историска ретроспектива на истражувањето на јавното мислење во Чешка. Целта на овој историски дискурс е преглед на развојниот пат на емпириското следење на рефлексииите на јавноста кон дневнополитичките настани. Посебна цел на трудот е, низ презентирање на податоци и анализи да создаде пореална претстава кај читателот за ваквиот вид научен и практичен интерес во овој дел од Централна Европа.

Клучни зборови: анкета, демократија, јавно мислење, предикција.

Panajotis Cakirpaloglu,

**PUBLIC OPINION IN THE CZECH
REPUBLIC**

ABSTRACT

This paper is a historical retrospective of the public opinion surveys conducted in the Czech Republic. The goal of this historical discourse is to make a review of the development of the empirical observation of the public's views towards the daily political events. Particularly, the aim of this paper is, by means of presenting data and analyses, to create a more realistic conception of the reader for this type of scientific and practical interest in this part of Central Europe.

Key words: survey, democracy, public opinion, prediction.

ВОВЕД

Пред колапсот на комунизмот, кој симболично го одбележа уривањето на берлинскиот ѕид, луѓето од поранешната Југославија споделуваа низа предрасуди кон земјите од источниот блок. Таквите погрешни ставови се должеа на недостаток од релевантни информации за културата, традицијата и останатите области од животот во поедините земји, делумно и од општо распространетата препотенција дека Југославија во секој поглед е супериорна во однос на источноевропските земји.

Покрај останатите, и авторот на овие редови имаше делумно погрешна претстава, посебно во врска со научното истражување на јавното мислење во тој дел од Европа. Познато е дека предрасудите како логички неосновани ставови содржат зрно вистина и индивидуално искуство што некритично се воопштува. Тука како пример би спомнал случка која произведе погрешен став дека во социјалистичка Чехословачка не постоел научен интерес за јавното мислење.

Во периодот помеѓу 1979 - 1991 година бев вработен како асистент во политиколошкото одделение при Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања, во почетокот како секретар, а подоцна и како раководител на проектот Јавното мислење во Република Македонија. Во 1985 година чешката влада ми додели 6. месечна стипендија за стручно усовршување во Прага. Пред заминувањето требаше да изготвам план за студискиот престој. Првичната идеја беше запознавање со теоријата и практиката на истражување на јавното мислење во таа земја. За таа цел заминав за Прага, со намера да стапам во контакт со соодветна научна институција. Како психолог, побарав помош од матичната катедра при Карловиот универзитет. Откако им ја кажав целта на мојата посета, тие ми го кажаа следново: „Во Чехословачка не постои ниту една институција за истражување на јавното мислење. Испитувањето на јавното мислење претставува буржоаска практика, спротивна на социјалистичката демократија, на нејзините основни вредности и идеолошки цели. Комунистичката партија и народот се неделливи. Партијата како авангарда на широките општествени слоеви има слух и разбирање за потребите на граѓаните и успешно ги артикулира во политичката практика. Оттука, во Чехословачка нема место за паралелен општествен механизам, најмалку од типот на буржоаски сондажи на јавното мислење. Таквата практика е инхерентна на отуѓените капиталистички општества, и само во нивни рамки може да ја докажува сопствената псевдонаучна улога и псевдомемократска вредност“.

Во отсуство на алтернативи се одлучив за специјализација по невропсихологија, која во Прага имаше добра традиција.

ПРЕДЕМПИРИСКИ ПЕРИОД

Триесеттите години од 20. век се во знакот на емпириско, квантитативно истражување на јавното мислење. Во западните земји (САД, В. Британија...) никнуваат центри за емпириско следење на рефлексите на јавноста во врска со прашања од внатрешната и надворешната политика, стопанските движења, социјалната сфера и сл. Дотогашниот модел на дискурзивна јавност се покажува недоволен како средство за прогноза на односот помеѓу јавноста и дневнополитичките случувања. Главниот проблем е во природата на дискурзивната јавност, која се „формира и организира во процес на дискусија околу одреден проблем и повеќе одразува поетска одошто практична вредност“ (Price, 1992 стр. 44)

Емпириските и методолошките реформи во современото истражување на јавното мислење ги иницира Џорџ Галуп (George Gallup). Неговиот модел на јавност како агрегат на индивидуални мислења, постепено го заменува традиционалниот модел на дискурзивна јавност. Во современиот пристап кон истражување на јавното мислење Галуп ги вградува социолошкиот номинализам и статистичкото заклучување. Теоријата на веројатност и стратегијата на случајниот избор „еден човек - еден глас“ ја зголемуваат вредноста на социолошките и психолошките прогнози. Со примена на стандардизирана анкета и репрезентативен примерок на случајно избрани поединци, Галуповите истражувања стануваат препознатливи и барани. Во научниот пристап кон јавното мислење доминира: (Reifová, I., 2004):

- експлорација на односот помеѓу декларираните мислења и нивните подлабоки диспозиции - ставовите на личноста;
- одредување на влијанието на средствата за масовна комуникација при формирањето на јавното мислење;
- интерес за улогата на социјалната контрола во процесот на артикулација на мислењата;
- проблемот на подобрување на предизборната прогноза, итн.

Основите на емпириското истражување на јавното мислење во Чехословачка ги положил Чењек Адамец (Čeněk Adamec). Во текот на Втората светска војна, Адамец престојувал во В. Британија во составот на чехословачката армија. Таму се запознава со практичната примена на двата спомнати модела за испитување на јавното мислење. По ослободувањето се враќа во Чехословачка и околу себе собира тим ентузијастички за научно истражување на јавното мислење. Во 1945 година формирана е истражувачката група КРУГ (KRUH) во која дејствуваат стручњаци и студенти од областа на социологијата и од други општествени науки.

Значаен организациски и методолошки подем при испитувањето на јавното мислење во Чехословачка поврзан е со името Франтишек Дедек (František Dědek). По неговото доаѓање, групата КРУГ прераснува во секција за истражување на јавното мислење која покренува и реализира пилотни сондажи. Во истражувањето се применуваат моделот на масовно набљудување (Mass-observation) како и Галуповиот статистички пристап (Adamec, 1996).

Моделот на масовно набљудување е развиен од страна на Том Харисон (Tom Harrison) во 1937 година и претставува квалитативна антрополошка метода. Целта е дескриптивна анализа на јавното мислење врз основа на студирање соодветни материјали, разговор со луѓе, итн. Како и останатите индуктивни методи, моделот на масовно набљудување е скептичен кон теориите, а воедно и спротиставен на статистичкото заклучување и на примената на репрезентативен примерок. Со комбинација на разни техники, масовното набљудување се труди да ги минимизира недостатоците на секоја поединечна метода. Истражувањето го реализираат искусни набљудувачи, чии што писмени забелешки претставуваат емпириска основа на научни анализи. Подоцна, моделот на масовно набљудување станува пофлексибилен и, под одредени услови, дозволува употреба на анкетно истражување. (Šubrt, J, 1992)

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ

Како формален почеток на истражувањето на јавното мислење во Чехословачка се смета формирањето на Институтот за истражување на јавното мислење (Československý ústav pro výzkum veřejného mínění) од страна на Министерството за информирање (1946 г.). Институтот го сочинуваа петмина асистенти и двајца стручни соработници, раководени од д-р. Бохуш Поспишил (Bohuš Pospišil) и Чењек Адамец, како научен советник на проектот.

Редовна дејност на Институтот беа две сондажи на јавното мислење месечно, според Галуповиот статистички модел, врз репрезентативен примерок од 300 испитаници. Паралелно започна објавувањето на научно-популарното списание „Јавно мислење“ (Veřejné mínění). Учество во меѓународни сондажи, стручни конференции, објавувањето во престижни списанија, студиската размена со познати истражувачки центри, и други активности, придонесоа за зголемување на квалитетот на научноистражувачката дејност на Институтот.

Посебно значење за Институтот претставува успехот на предизборните сондажи на јавното мислење во 1946 година, во времето на важни политички, стопански и идеолошки турбуленци во општеството. Настаните ја потврдија исправноста на предизборните испитувања- дека прозападната повеќепар-

тиска демократија ја губи доминантната улога во општеството и дека јавноста сè поинтензивно се свртува кон еднопартиската комунистичка идеологија. Точноста на прогнозите од 99% веројатност ги вбројува овие испитувања меѓу најпрецизните од тоа време. Согласно со тоа, се зголеми престижот на Институтот кај политичката елита и кај стручната, односно обичната јавност.

Натамошниот развој на настаните ги потврди емпириските наоди, според кои на општеството му претстојат радикални промени. Најнапред, 1948 година, коалициската влада поднесе оставка. Во услови кога комунистите, според истражувањата на јавното мислење, бележеа пад на популарноста, нивните лидери предизвикаа парламентарна криза и бараа Претседателот на Републиката да распише вонредни избори. Вонредните услови налагаа потреба од sukcesивно истражување на предизборното расположение на јавноста. Од трите планирани сондажи, Институтот успеа да реализира само една.

Диктатурата на пролетаријатот не ја поштеди ниту науката. Најнапред полицијата ги заплени прашалниците, во кои, според некои индиции, комунистите за сопствена полза ги фалсификуваа одговорите.

По изборниот „успех“ во февруари 1948 година, комунистите покренаа низа постапки за формално укинување на Институтот за јавно мислење. Најнапред Институтот организациски го одделија од Министерството за информирање, за потоа да ја стават неговата научна дејност под ригорозна државна и партиска контрола. Следуваа забрани за објавување на истражувачките наоди и за печатење на списанието „Јавно мислење“. Бројот на вработените во Институтот беше преполовен, и тој, во отежнати услови, продолжи со својата дејност се до 1950 година, кога со указ на ЦК КП престана да постои.

РЕАЛНИОТ СОЦИЈАЛИЗАМ И ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ ВО ЧЕХОСЛОВАЧКА

Помеѓу 1950 и 1965 година во Чехословачка не е реализирано ниту едно истражување на јавното мислење. Земјата во тој период доживува значителен стопански подем, најголем и најстабилен во однос на останатите социјалистички општества. Недостатокот од демократија, од политички и индивидуални слободи, беше компензиран со материјална сигурност и полна вработеност на населението. Идеолошката индоктринација и информативната самоизолација создаваа униформна свест и аполитичност на граѓаните. Навидум хармоничните стопански, политички и социјални односи не оеда во прилог на идејата за испитување на јавното мислење.

Во 1965 година се создаваат поволни идеолошки и научни претпоставки за оживување на поранешната емпириска традиција. Најнапред, партиските

и државните раководители се обидуваат да ги инструментализираат сондажите на јавното мислење, со цел пропагирање на развиени демократски односи во општеството. Од друга страна, развојот на марксистичката социологија и приливот на емпириски истражувања во социјалната сфера создава свест за потреби од соодветни истражувачки центри.

Согласно со новите услови, во 1965 година ЦК на КПЧ и наложува на Академијата на науки да формира Институт за јавно мислење. Неговата дејност ќе биде надгледувана од соодветни партиски органи. Две години подоцна Институтот започнува да спроведува емпириски сондажи на јавното мислење.

На чело на Институтот е Чењек Адамец, кој раководи со редица научни и стручни соработници. Сондажите на јавно мислење ја покриваат целата држава - со примена на флексибилен репрезентативен примерок помеѓу 600 и 1500 испитаници. Алтернативно, за реализирање кратки и брзи сондажи се користи телеграфско испитување со 300 испитаници. Како главна метода служи анкетен прашалник, изготвен на чешки, словачки и унгарски јазик.

ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ И „ПРАШКАТА“ ПРОЛЕТ

Во 1968 година Чехословачка ја зафаќаат силни идеолошки и општествени превирања, кои кулминираат во идеја за државно, идеолошко и стопанско осамостојување. Новиот политички курс наиде на безрезервна поддршка кај народот. Во земјата завладеа оптимизам и идентификација на граѓаните со Александар Дубчек и со политичката елита.

Општата либерализација во општеството се одрази и врз тематската насоченост на сондажите на јавното мислење. Во истражувањата доминираат нови, порано забранети теми и проблеми, односно мислењата на јавноста за дневнополитичките настани, нивната доверба во политиката и политичарите, нивните надежи, причините за незадоволство, и слично. Во периодот март - август 1968 беа реализирани неколку телеграфски истражувања на јавното мислење во врска со внатрешните политички превирања и заканите од надворешна воена интервенција. Меѓу најсмелите истражувања се смета сондажата за односот на Пражаните кон воената окупација на Чехословачка од страна на „братските“ социјалистички земји. (Šubrt, J., 1992)

ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ ВО УСЛОВИ НА ОПШТЕСТВЕНА „НОРМАЛИЗАЦИЈА“

Воената интервенција ја вовеле Чехословачка во дводецениски период на идеолошка и општествена „нормализација“. По смената на А. Дубчек, парти-

јата одлучи да задржи некои атрибути на демократијата. Во тоа име беше задржана постоечката концепција за испитување на јавното мислење. Согласно со тоа, Институтот продолжи со реализација на сондажи на јавното мислење во врска со политички теми. Во истражувањата се воведуваат иновации согласно со најновите достигнувања на “буржоаската” методологија. Меѓутоа, паралелно со ваквите оптимални истражувачки услови, Институтот се соочува со сериозен проблем: затворање на јавноста кон анкетно изјаснување. Растечкиот страв кај населението за јавно декларирање на ставовите ја разнишува валидноста на емпириските наоди. Кон ова се придружува и нов проблем - ограничување на редовното објавување на истражувачките наоди.

Помеѓу 1970-1972 година во Чехословачка се спроведуваат идеолошки проверки и чистки, посебно меѓу интелектуалните кругови и научноистражувачките институции. Многумина универзитетски професори, академици и стручњаци добиваат забрана за истражување на политички појави. Во август 1972 година институтот за јавното мислење престанува со својата дејност, а дел од неговите активности ги презема Државниот завод за статистика.

Репресивната политика трае до 1989 година. Државните органи имаат главен збор во креирањето на кадровска политика, во изборот на истражувачки теми, во одобрувањето на прашалници и објавувањето на емпириски резултати. Годишно, за потребите на државата се реализираат 10-тина методолошки издржани истражувања. По правило, емпириските резултати и служеа на политичката елита, и како такви не беа објавувани. (Šubrt, J, 1998)

ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ ПО РЕВОЛУЦИЈАТА 1989 ГОДИНА

Во ноември 1989 година во Чехословачка се случуваат драматични општествени промени. Долгогодишните фрустрации кулминираа во генералниот трајк и опоштонароден бунт. Со слободата се возобновија традиционалните проевропски вредности, се вовеле пазарна економија, денационализација, лустрација, заживеа парламентарната демократија, слободата на мислењето, итн. Депресијата ја замени општ оптимизам и еуфорија од извесноста дека доаѓа време на нови можности и перспективи. Желбата за промени се покажа во масовниот одзив за учество на првите слободни парламентарни и локални избори.

По мирното разделување со Словачка, во Чешка настапува нова ера на емпириско истражување на јавното мислење. Беше обновена дејноста на поранешниот Институт за јавното мислење, а покрај него се формираа приватни истражувачки центри, како и деташирани агенции на странски истражувачки институции. Меѓу позначајните нови центри за истражување на јав-

ното мислење спаѓаат: СТЕМ (STEM формиран во 1990 год.), ФАКТУМ (FACTUM, 1991 год.), ГфК (GfK, 1991 год.), Медиан (Median, 1993 год.) и т.н.

Во фокусот на истражувањата се наоѓаат рефлексии на јавноста кон политичката, стопанската и социјалната сфера. Подеднакво расте потребата од релевантни информации во врска со пазарот, понудата, побарувачката, квалитетот на услугите, производите и останатите сегменти на пазарното стопанство. Создадена е поволна клима за натпревар на одделни агенции и институти кои се занимаваат со испитување на јавното мислење.

Истражувачки наоди се пласираат на пазарот на информации. Може да се констатира дека, испитувањето на јавното мислење е составен дел на политичката култура, на демократската практика и на секојдневието во современото чешко општество.

ОСНОВНИ ПАРАДИГМИ ПРИ ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ ВО ЧЕШКА

Разните институции и агенции за испитување на јавното мислење во Чешка се согласуваат дека јавното мислење е: (Hrubec, M., 2004)

1. плуралистичко;
2. променливо;
3. спротоставено;
4. одраз на подлабоки ставови;
5. внатрешно структурирано;
6. формирано од страна на медиумите;
7. неопходно за современата демократска практика;
8. фактор на политичката култура и одлучување;
9. подложно на научна експлорација.

ON-LINE ИСТРАЖУВАЊЕ НА ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ

Значајна иновација во современото испитување на јавното мислење претставува користењето на интерактивните можности што ги нуди современата електронска комуникација. Конкретно, се работи за примена на интернетот за валидно, брзо и економично истражување на јавното мислење. Во тие рамки беше конципиран проект за on-line истражување на јавното мислење во Чешка. Според авторите на проектот (П. Цакирпалоглу, Ј. Шамај), успехот на ваквиот модел зависи од степенот на достапност на интернетот и

општата компјутерска писменост на населението. Според Државниот завод за статистика, во Чешка се исполнети двата услова, што овозможи реализација на техничката страна на проектот.

Кон крајот на 2008 година завршено е дизајнирањето на веб страната www.vmonline.cz, а во февруари 2009 година се започна со тестирање на системот. Досега беа реализирани 20-тина пилот-истражувања во врска со одделни општествени, социјални и политички теми. Добиените податоци говорат за солидна релијабилност на истражувањата. Во наредниов период претстои комплетирање на базата податоци за испитаниците согласно со статистичките норми за репрезентативност на истражувачкиот примерок.

ЗАКЛУЧНА ДИСКУСИЈА

Научната експлорација на јавното мислење претставува доказ за отвореност и демократичност на општеството. Ваквите атрибути се инхерентни за индустриски развиените земји од Западна Европа и САД. Реализирањето на слични истражувачки зафати е цел и на останатите земји кои претендираат да станат дел од заедницата на слободни, демократски општества. Претпоставка за тоа се демократските традиции на соодветната култура и научната отвореност на општеството. Ваквите атрибути се иманентни на чешката култура и менталитет.

Во Чешка постои долга традиција на истражување на јавното мислење, која датира од периодот помеѓу двете светски војни. Емпириските зафати од овој вид беа развивани институционално и научно. Розвојот на јавното мислење во оваа земја ги делеше истите искушенија и драматични преврати согласно со историските и општествените промени. Периодите на научното истражување беа сменувани со периоди на псевдонаучна идеолошка манипулација и злоупотреба на емпириските резултати. За време на тоталитарниот режим, практично, престана дејноста на Институтот за јавно мислење.

Општествениот препород на Чешка по падот на комунизмот ја означи новата ера на научниот и практичниот интерес за сондажите на јавно мислење. Во современите услови дејствуваат различни државни и приватни институции за јавното мислење. Научниот пристап кон феноменот јавно мислење ги задоволува највисоките методолошки стандарди и потреби на заинтересираните субјекти. Најновиот истражувачки развој почнува да ги користи технолошките предности на компјутерската информатика, што е артикулирано како on-line истражување на јавното мислење во Чешка.

Литература:

Adamec, Č. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích* (Податоци на истражување на јавното мислење во Чешка). Ústav pro soudobé dějiny. Praha, 1996.

Data z výzkumů Institutu pro výzkum veřejného mínění z let 1990-2000 (Анали на Институтот за истражување на јавното мислење (1990-2000))

Data z výzkumů Institutu pro výzkum veřejného mínění z let 2001-2004 (Анали на Институтот за истражување на јавното мислење (2001-2004))

Hrubec, M.: *Demokracie, veřejnost a občanská společnost* (Демократија, Јавност и Граѓанско општество). Filosofie. Filozofický ústav AV ČR. Praha, 2004.

Jungová, E.: *Výzkumy veřejného mínění a jejich využití v médiích*. (Испитувања на јавното мислење и нивно користење во медиумите) In: *Rozvoj české společnosti v Evropské unii. III Média, Teritoriální studia*. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Praha, 2004.

Price, V.: *Public Opinion*. Sage, Newbury Park. CA, 1992.

Reifová, I.: *Slovník mediální komunikace* (Речник на медиумската комуникација). Portál. Praha, 2004.

Šubrt, J. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění* (Поглавја од социологијата на јавното мислење). Teorie a výzkum, Karolinum. Praha, 1998.

Šubrt, J.: *K historii sociologie veřejného mínění* (Кон историјата на социологијата на јавното мислење). Acta Universitatis Carolinae - Philosophica et Historica 2, Studia Sociologica IX. 27-39, 1992

<http://w.w.w.vmonline.cz>